

te zijn, maar dat het iets heeft van *Mutter Courage*. Daarbij moeten we goed bedenken dat Franciscus een blijmoedigheid, een vreugde uitstraalde die zijn woorden extra zeggingskracht gaf. Hij combineert geduld met vreugde. Dat heeft dus niets te maken met tandenknaarsend op de koop toe nemen.

Bij Nietzsche zie je iets soortgelijks, namelijk zijn *amor fati*: aanvaarding. Ook dat is een goed Nederlands woord voor dat 'krachtig dragen'. Aanvaarding, ook van datgene dat zich als zwaar, moeilijk en pijnlijk aandient. Niet om het pijnlijke te bejubelen of om vreugde te scheppen in het leed. Maar wel omdat leed bij het leven hoort en onvermijdelijk is. Ga er dan ook aanstaan.'

Hoe gaat Theo Zweerman zelf, in zijn eigen leven, om met het 'dragen'?

Zweerman: 'Ik probeer het thema van het uithouden en volhouden een plaats te geven. Ik heb moeten leren dat het bij Franciscus draait om de vraag: waar is de ander in jouw leven en welke plaats geef of gun je anderen in je leven? Het tegendeel van dragen is zichzelf verheffen of omhoogwerken, ten koste van anderen. Dat voert mijzelf telkens weer tot de vraag: welke plaats, welke erkenning, welk respect geef ik aan een ander, ook als die ander geen respect voor mij heeft? Dat is Jezus ten voeten uit in de Bergrede. Als ik mijn gedrag laat bepalen door de ander, dan zal ik reactief leven. Ook Franciscus heeft moeten leren dat dat uitzichtloos is, dat dat een voortdurende reproductie van het kwaad is. De ander dient voorrang te hebben: *you have to pay attention*. Daarmee zeg ik misschien weinig over mezelf, maar ik probeer wel in die richting te kijken.'

Zweerman voegt er nog aan toe: 'Franciscus en Clara durfden nederig te zijn, ze durfden te kiezen voor een carrière naar beneden. Wat mij zo boeit in die nederigheid, is de fierheid, de frankheid en de vrijmoedigheid waarmee die gepaard gaat. Er was geen sprake van kruiperigheid. Je overtuigt niemand als je alleen maar nederig bent.'

Teruggeven

Een ander sleutelwoord in de geschriften van Franciscus is het woord 'teruggeven'. Zweerman: 'Het begrip teruggeven zie ik vooral als contrastbegrip ten opzichte van wat Franciscus ziet als

het bederf van onze goede houding in het leven, namelijk het toeëigenen. De kramp van het willen hebben, van het jezelf toeëigenen, koste wat kost, tot en met je eigen wil toe. Het naar jezelf toehalen van alles wat je maar kunt pakken. Teruggeven, loslaten, zijn begrippen die een fundamenteel andere houding vragen. Wat voor ons [broeders franciscanen, red.] in

het thema van bezitsloosheid en armoede vooral telt, is vrijheid, loslaten, waardoor je je handen vrij krijgt om ze voor andere dingen te gebruiken. Jezelf die vrijheid gunnen, jezelf niet langer pantsersen. Bezit heeft immers alles te maken met bescherming.

Zeker, buiten een zekere bescherming kunnen we niet. We worden naakt geboren maar we hebben natuurlijk kleren nodig, we hebben een zekere *shelter* nodig, een zekere behuizing. Maar wanneer dat doorgevoerd wordt, zoals dat niet zelden gebeurt, dan wordt bescherming een afscherming. Dan wordt het een pantser, je sluit jezelf op. Door je zo af te schermen, beroof je jezelf van een ruimte die je zou kunnen hebben, van contacten die je zou kunnen hebben.

Franciscus keert dat gebaar van toeëigening om in het gebaar van loslaten. Dat is echt bekering. Hij zal dat loslaten uiteindelijk het liefst 'teruggeven' noemen, omdat hij alles wat hij is en heeft, ziet als een gave van God. Dat teruggeven aan God vertaalt hij niet zelden als rechtdoen aan de armen. De mens die niets heeft of minder dan jij, erkennen in haar of zijn recht op de elementaire levensbehoeften. Daarnaast ziet Franciscus het 'teruggeven aan God' niet als een teruggeven aan de grote bezitter die als het ware zegt: kom hier met dat spul, het is allemaal van mij, ik wil het terughebben. Nee, het mysterie van God is het mysterie van schenkingen en gaven.

Hier staat onze taal ons een mooi woordspel toe: teruggeven wordt weergave zijn, weergave van de Gevende bij uitstek. Die levenshouding maakt dat de mens wordt zoals hij bedoeld is, namelijk als beeld van God.'

Gehoorzamen

'In mijn eigen leven zie ik het teruggeven onder meer in wat mij nog te wachten staat, namelijk als ik straks in een levensfase kom dat ik letterlijk moet loslaten. Ook mijn actieradius zal sterk afnemen. Ik hoop dat ik dat proces kan doormaken zoals Franciscus het heeft voorgeleefd, als navolger van Jezus: zonder dat het loslaten echte vrede en vreugde in de weg hoeft te staan. Deze in zekere zin zware begrippen als dragen en teruggeven, komen er heel anders uit te zien als je ziet hoe hij ze doorleefde in een sfeer van echte zusterschap en broederschap met mensen en in een sfeer van vrede en vreugde. Ik hoop dat dat ook in mijn leven bewaard wordt.'

Nog een sleutelwoord: gehoorzamen. Theo Zweerman: 'Een hard woord, maar laten we het maar in z'n hardheid laten staan. Ook dit is duidelijk een woord uit Franciscus' laatste levensfase. Gehoorzamen heeft te maken met fundamenteel plaats moeten geven aan luisteren en openstaan voor wat van buiten op je afkomt.

Zo komen we weer op het thema van het aandacht geven, *to pay attention*. Dat kan aan het eerste het beste dier zijn; daar is Franciscus om bekend geworden. Ook had Franciscus aandacht voor wat zich in zijn geloofsovertuiging bij hem aandienende als Gods woord, voor de eerste de beste

die hij op straat ontmoette, voor wat hem van elders bereikte. Dat is een houding van 'Hoor Israël', van aandacht, van achtzaamheid in plaats van onachtzaamheid. Het gaat om alles behalve onverschilligheid. Verschilligheid, al kennen wij dat woord niet. De grote ramp van de 20ste eeuw is de onverschilligheid geweest, zegt Adorno over Auschwitz.

Het is belangrijk voor ons om te zien hoe wij door de lucht die wij inademen gemakkelijk vervallen in onverschilligheid. We moeten erkennen dat er een afhankelijkheid is die je niet kunt wegnemen. Wij zijn natuurlijk allemaal kinderen van de Verlichting. Daar zit veel goeds in: dat je je eigen leven mag en moet leiden, dat leven aan de leiband van anderen mensonwaardig is, dat goede mondigheid bij het bestaan hoort.

Maar er is een afhankelijkheid die je niet kunt wegnemen. We zitten nu adem te halen, en of je het nu leuk vindt of niet: wij zijn afhankelijk van die lucht nu. De vraag is of dat een afhankelijkheid is die slecht is. Er zijn veel goede afhankelijkheden. Als je je in een relatie begeeft met een ander en je bindt je aan elkaar, dan kan dat een vreselijke afhankelijkheid worden. Maar het kan ook een afhankelijkheid worden. En die gebondenheid aan weet ik welke bestaansvoorwaarden dan ook, die je nu eenmaal als op aarde levende mens eigen is, kan ook tot verbondenheid worden.

Het grootse van het *Zonnelied* van Franciscus vind ik dat daaruit blijkt dat hij de onmiskenbare afhankelijkheid heeft kunnen omsmeden tot een afhankelijkheid, een verbondenheid. Dat boeit mij zeer, dat is levenskunst. Spiritualiteit kun je voor mij ook weergeven met het Nederlandse woord levenskunst.

Gehoorzamen kan ook keihard zijn. Ik word wel eens voor de vraag gesteld of ik mee kan gaan in wat het kapittel van de broederschap van mij vraagt. Soms dacht ik daar zelf anders over. Luister ik dan naar wat anderen mij zeggen? En als ik niet mee kan gaan, laat ik dan die broederschap vallen, of probeer ik vol te houden, in de zin van dat ik het niet voor m'n geweten kan verantwoorden, maar de anderen toch niet laat vallen?'

Is het niet zo dat veel van deze woorden, zoals dragen, armoede en gehoorzaamheid, aversie oproepen?

Zweerman: 'Gehoorzaamheid is een hoogst ouderwets woord. Gehoorzaamheid? Waar heb je het over, dat kan niet meer. Net zoals het woord nederigheid. Studenten zeggen mij wel: nederigheid? Nooit van gehoord, ik weet niet eens waar je het over hebt! Bepaalde woorden raken in onbruik omdat de houding die erachter schuilgaat niet meer mogelijk is, of niet meer gezien wordt. Net zoals het woord armoede. Kijk, armoede moet natuurlijk opgeruimd worden. Maar wanneer Franciscus Vrouwe Armoede zegt, doelt hij op iets anders, namelijk op het mysterie van God.'

Margot C. Berends

Edith van den Goorbergh en Theo Zweerman: Was getekend: Franciscus van Assisi. Aspecten van zijn schrijverschap en brandpunten van zijn spiritualiteit. Uitgave Van Gorcum. Prijs f 50,-.